

Теорія конфлікту в системі

заходів боротьби з організованою злочинністю

I. М. Калабашкін

аспірант, Національна академія Служби безпеки України

Стаття присвячена визначенню ролі конфлікту в боротьбі з організованою злочинністю. Розглядається сутність конфлікту в кримінально-правовій науці. Обґрунтовується введення конфліктогенних чинників в систему заходів боротьби з організованою злочинністю. Розкривається необхідність існування конфліктогенного дисбалансу в середовищі організованого злочинного угруповання.

Ключові слова: *конфлікт, система, організована злочинність, конфліктогенний чинник, організоване злочинне угруповання, організована група, злочинна організація.*

Загальноприйнятим стало ствердження про те, що злочин є проявом соціального конфлікту. В кримінально-правовій науці навіть з'являється термінологічна одиниця, запозичена з конфліктології – компроміс [1; 2]. Дослідники кримінального права завжди визначають компроміс у зв'язку зі злочином, що вчиняє особа, стосовно якої застосовується цей юридичний засіб [3; 4; 5, с. 45]. В свою чергу, злочин розуміється як різновид конфлікту і юри-

стами [6; 7], і конфліктологами [8]. Останні вважають злочин окремим випадком юридичного конфлікту, тобто протиборства суб'єктів права з приводу застосування, порушення або тлумачення правових норм [8, с. 152-154]. Така єдність поглядів робить слушним розгляд надбань та здобутків конфліктології для вирішення проблем, що постають перед дослідниками кримінального права та кримінології. На жаль, вченими-юристами ретельного аналізу такого явища, як злочин, в контексті

конфліктології не зроблено. Ця стаття є спробою започаткувати застосування інструментів конфліктології для протидії злочинності, зокрема, організованій злочинній діяльності.

Розроблена видатним дослідником в галузі конфліктології В. А. Светловим єдина теорія конфлікту виходить з того, що конфлікт має системну природу. Зв'язок елементів будь-якої системи називається позитивним (безконфліктним або симетричним), коли відношенню одного елементу до іншого відповідає рівне йому за знаком та інтенсивністю (або обсягом) позитивне (синергетичний зв'язок) або негативне (антагоністичний зв'язок) відношення. Потенціал такої взаємодії є позитивним за знаком (навіть за умови взаємних негативних дій) та постійним за кількісною ознакою. В будь-якій системі відносин можливі лише наведені два види безконфліктних станів, вони ж є вичерпним переліком вирішень конфлікту [9, с. 90-92].

При наявності негативного зворотно-го зв'язку має місце конфліктний стан. Зокрема злочин є одnobічною зміною валентності в системі відносин «державні органи» (створюють закон та забезпечують його виконання) – «людина» (носії обов'язку додержуватися законів) та є порушенням симетрії в цій системі. Відновлення балансу відбувається за рахунок здійснення державними органами адекватних негативних актів – осуд та покарання злочинця.

Негативний зв'язок триває тоді, коли негативній дії відповідає позитивна реакція та навпаки (наприклад, злочин лишився безкарним, або внаслідок судової помилки покарано невинуватого), а також коли результат взаємодії нееквівалентний за кількісною ознакою, тобто система взаємодії незбалансована. Прикладом кількісного дис-

балансу може бути вчинення особою, яка виконує спеціальне завдання із попередження та розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, у складі такої групи або організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєданого з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків (ч. 2 ст. 43 Кримінального кодексу України (далі – КК України)). І навпаки, прикладом відновлення балансу є випадки, коли тяжкому злочину (істотному порушенню охоронюваних законом прав або інтересів) відповідає реакція держави у вигляді застосування відповідної за суворістю санкції. Це вичерпує конфлікт злочинця та держави.

Повернення до безконфліктного стану шляхом виправлення загального знаку зворотних зв'язків можливе за ініціативою будь-якої сторони конфлікту. Окрім вищерозглянутого притягнення до відповідальності (негативній дії відповідає ініційований державними органами негативний вплив), законодавство допускає протилежний сценарій усунення суперечливостей. Так, особа своєю позитивною посткримінальною поведінкою демонструє відновлення свого позитивного ставлення до закону (такому розвитку подій відповідає явище, що визначається у наукових джерелах як кримінально-правовий компроміс). Врешті, можливе усунення учасника конфлікту (заміна конфліктогенного елементу на нульовий показник – смертна кара, довічне ув'язнення як виведення учасника з системи, позбавлення можливості виникнення відносин з її елементами) або перетворення конфліктного зв'язку на не-

конфліктний (декриміналізація, відмова у внесенні відомостей до ЄРДР, амністія, звільнення від кримінального покарання та його відбування), тож загальний знак відносин в системі змінюється на позитивний.

Суспільна природа людини призводить до того, що будь-яку діяльність вона намагається здійснювати спільно з іншими людьми. Логічним є те, що злочинна діяльність рано чи пізно приймає форму групової, об'єднуючи сукупність структурних елементів «людина» в якісно нові системні утворення. Останні одночасно є системою для своїх власних елементів та підсистемою зовнішньої до себе системи «держава». Групова злочинна діяльність від простішої «групи осіб за попередньої змовою» переходить до «організованої групи» та «злочинної організації» за рахунок набуття нових ознак. Законодавець у ст. 28 КК України, яка визначає зазначені форми співучасті у злочині, наводить не лише їх кваліфікуючі ознаки. На наш погляд, норма вміщує певний сприйнятий законодавчою владою науковий продукт щодо їх структури та системоутворюючих ознак. Через переважно публічний характер кримінального права, посягання на об'єкти кримінально-правової охорони з боку злочинних організацій чи організованих злочинних груп та сам факт існування останніх (ч. 1 ст. 255, ст. 257, ч. 1 ст. 258-3, чч. 1, 2 ст. 260 КК України) обумовлює та робить неминучою взаємодію між ними державою. Відповідні взаємообумовлені відносини характеризуються негативними діями з обох сторін.

Коли між взаємодіючими системами, підсистемами або елементами розвивається залежність негативно-го змісту, протиборство та отримується негативний результат (війна, сварка, насильство), як до цього не спокушає

буквальний переклад з латини слова «conflictus» (зіткнення) [12], відповідний стан відносин конфліктом ні в якому разі не є. В умовах зв'язку такого характеру кожна з систем своїми діями лише посилює дії іншої. В цьому випадку має місце антагонізм, який є специфічною формою вирішення конфлікту [9, с. 30]. За припущення, що дія дорівнює протидії (тобто антикримінальна політика держави є адекватною), відносини державних (зокрема, правоохоронних) органів із системними утвореннями «організована група» чи «злочинна організація» не можуть характеризуватися як конфліктні. Відповідно до положень т. зв. фундаментальної структурної теореми аналізу та вирішення конфлікту, якщо система безконфліктна та причиною цього є антагонізм її елементів, вона прагне лишитися в цьому ж стані безкінечно довго [10, с. 51].

Відтак, без введення конфліктогенних чинників боротьба з організованою злочинністю приречена на відсутність результату. Зазначений ефект належить враховувати при виробці кримінологічних заходів (державних програм) попередження злочинності. Вирішенням проблеми може бути лише трансформація системи, її переведення до конфліктного стану. За В. О. Светловим, для такої зміни необхідне виникнення (створення) в системі нового елемента, інтенсивність (потужність) негативних відносин якого, зрештою, буде достатньою для інвертування знака відносин між вихідними елементами [9, с. 54]. Прикладом такого елемента може бути загальний ворог (образ ворога), боротьба з яким є запорукою живучості для обох елементів, що перебували в антагоністичних відносинах, і спрямовані в одному напрямку – проти нового чинника – негативні дії ма-

ють поступово змінити характер відносин в початковій системі, викликаючи до життя нову систему із новим антагонізмом (війна, національна ворожнеча, політичні кризи). При такому введенні вирішення однієї суспільної проблеми спричиняє виникнення іншої. Існує й інший варіант перетворення антагоністичної системи на конфліктну. Як зазначено вище, там, де зворотний зв'язок втрачає свою симетрію за знаком або інтенсивністю відношення, виникає конфлікт. Зміна симетрії може відбуватися в однібічному порядку – збоку держави. Саме такий підхід відображає актуальні тенденції з упровадження альтернативних заходів кримінального покарання, поширення практики застосування стимулюючих (заохочувальних, компромісних) норм кримінального законодавства. Наслідком їхнього впровадження є те, що конфлікт між особою та державою, між якими існував взаємний позитивний зв'язок, до цього ж типу зв'язку й повертається, а групи осіб, яким притаманне негативне ставлення до закону, втрачають учасника. Знижується й сила такого об'єднуючого злочинців чинника, як вороже ставлення до держави, і, як наслідок, поведінка особи більше не спрямовується на ізоляцію від «законослухняного» суспільства, зникає потреба в пошуку компенсаторних поведінкових актів, якими є приєднання до кримінальних спільнот та підтримка ідейних засад злочинного світу.

Як щойно зазначено, конфлікт виникає лише там і лише настільки, наскільки зворотний зв'язок втрачає свою симетрію. Наприклад, в системі «державний орган» – «організоване злочинне угруповання» (далі – «ОЗУ») опиняється елемент, який протидію не здійснює, «провалюючи» всю силову схему взаємодії. Її прикладом може бути корумпо-

вана особа. Корупція, як результат зіткнення суспільного обов'язку державного службовця із його особистими інтересами, сама по собі є «конфліктом вірностей» [13, с. 210]. Дзеркальним відображенням корупції є зрада учасником ОЗУ ідеалів свого «колективу», спільноти заради власних інтересів. Такими інтересами можуть бути прагнення не бути притягнутим до кримінальної відповідальності, можливість чого передбачена законодавством в нормах кримінального законодавства, відомих як заохочувальні (компромісні, стимулюючі тощо), наприклад, ст. 31, ч. 2 ст. 255, ч. 4 ст. 258-3 КК України. Сама по собі наявність та застосування у повсякденній правоохоронній практиці таких норм сприяє створенню взаємної недовіри між учасниками ОЗУ, руйнацію їх консолідуючого начала.

Але при появі «слабкого ланцюга» в схемі антагоністичної взаємодії виникає відразу декілька системних ефектів. За типом «ОЗУ – державний орган» слід віднести насамперед внутрішній конфлікт в системі «державна» або в системі «ОЗУ» із власним складовим елементом та за рахунок зміни симетрії стосунків. Звісно, найпростішим та найприроднішим засобом повернення до безконфліктного антагоністичного стану між державою та ОЗУ є усунення конфліктогенного елемента. Система, яка містить хибну ланку, визначає причину неадекватності (несиметричності) своїх зусиль та усуває її (звільнення, засудження корумпованої особи або рівнозначні за характером дії відносно «ненадійного» учасника ОЗУ). Якщо цього не відбувається, та система, що має лояльний елемент в ворожому середовищі, отримує поштовх до зростання свого потенціалу, адаптується під свої нові можливості. При цьому конфлікт (або пере-

думова до конфлікту) всередині першої системи лишається, відтягуючи на себе необхідну для зовнішньої взаємодії енергію, що посилює ентропійні явища в підсистемі. Так, придбання корумпованих осіб дозволяє ОЗУ не лише забезпечити себе від дій представників держави, але навіть підкорити їхню діяльність своїм цілям та задіяти через них в цих цілях офіційні структури суспільства [14, с. 72].

Характерно, що в країнах світу, в яких робота поліцейського апарату є більш досконалою, ніж в нашій державі, організована злочинність не викорінена. Це закономірно з огляду на безконфліктний характер їх співіснування. Перемога над організованими злочинними угрупованнями можлива на структурному рівні. Якщо організована група чи злочинна організація – це система (а, як будь-яка система, вона складається з елементів та підсистем, які можуть перебувати в конфліктних відносинах, впливаючи на стійкість формування), можливо внести в цю систему конфліктний дисбаланс. Руїнівному впливу

повинні підлягати чинники, що її утворюють. З огляду на антагоністичний характер відносин ОЗУ та державних органів, доцільно в якості пріоритетного напрямку зниження стійкості організованих злочинних угруповань розглядати створення внутрішнього конфліктогенного елементу, яким є діючий учасник ОЗУ, що погодився на виконання умов звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 6 ст. 260 КК України, або особа, яка бере участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності, відповідно до ст. 43 КК України.

Підсумовуючи, слід відмітити, що конфліктологія, яка намагається, здебільшого, знайти шляхи вирішення або запобігання конфлікту, має приділити увагу також методам його створення. Ймовірно, що засоби дестабілізації ОЗУ як системи, крім цього, можна винайти також шляхом аналізу його властивостей в межах теорії систем. Подальшого розвитку потребує і позиція щодо конфліктної природи злочину.

Список використаної літератури

1. *Дудоров О.* Кримінально-правовий компроміс у сфері оподаткування: зарубіжний досвід // *Право України.* – 2005. – № 2. – С. 139-143.
2. *Новікова М.* Юридичний компроміс як додатковий метод правового регулювання // *Право України.* – 2006. – № 9. – С. 34-38.
3. *Верещак В. М.* Судовий компроміс у кримінальному судочинстві // *Вісник Верховного Суду України.* – 2000. – №1. – С. 41-43.
4. *Тертишник В. М.* Компроміс у кримінальному процесі // *Вісник прокуратури.* – 2002. – № 4. – С. 39-46.
5. *Баулін Ю. В.* Звільнення від кримінальної відповідальності : моногр. / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
6. *Усатий Г. О.* Компроміс як засіб вирішення кримінально-правового конфлікту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 1999. – 17 с.
7. *Туркота С.* Правовий компроміс у кримінальному судочинстві // *Право України.* – 2001. – № 12. – С. 69-71.

8. Конфліктологія : [підруч. для студентів вищ. навч. закл. юрид. спец.] / Л. М. Герасіна, М. І. Панов, Н. П. Осіпова та ін. ; за ред. проф. Л. М. Герасіної та М. І. Панова. – Харків : Право, 2002. – 256 с.
9. Конфликт: модели, решения, менеджмент : учеб. пособ. для студентов высш. пед. учеб. заведений / В. А. Светлов. – СПб. : Питер, 2005. – 540 с.
10. Бейкун А. Позитивна тенденція розвитку категорії «система» як елементу структурно-функціональної побудови органів державного управління // Право України. – 2001. – № 12. – С. 51-54.
11. Ставицька О. Норма права в системі чинників регулювання соціальних конфліктів // Право України. – 2001. – № 10. – С. 13-15.
12. Конфликт // Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 4-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1986. – 1600 с.
13. Скрытая ложь: взятки : «крестовые походы» и реформы / В. М. Рейсмен ; пер. с англ. М. И. Беленького ; [под общ. ред. А. М. Яковлева]. – М. : Прогресс, 1988. – 328 с.
14. Корж В. П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями. Руководство для следователей : науч.-практ. пособ. / В. П. Корж ; Нац. ун-т внутр. дел. – Х. : Лицей, 2002. – 280 с.

Стаття надійшла до редакції: 13.01.2015.

Theory of conflict in the system of measures to combat organized crime

I. M. Kalabashkin

Article is devoted to the definition of the role of conflict in the fight against organized crime. The essence of the conflict in criminal legal science is revealed. The injection of conflict-factors in the system of measures of combating organized crime is substantiated. The need for a conflict disbalance in the environment of organized criminal group is uncovered.

Keywords: conflict, system, organized crime, conflict-factor, the organized criminal group, organized group, criminal organization.

Received: 13.01.2015.

Теория конфликта в системе мер борьбы с организованной преступностью

И. М. Калабашкин

Статья посвящена определению роли конфликта в борьбе с организованной преступностью. Рассматривается сущность конфликта в уголовно-правовой науке. Обосновывается введение конфликтотенных факторов в систему мер по борьбе с организованной преступностью. Раскрывается необходимость существования конфликтного дисбаланса в среде организованной преступной группировки.

Ключевые слова: конфликт, система, организованная преступность, конфликтотенный фактор, организованная преступная группировка, организованная группа, преступная организация.

Получено: 13.01.2015.